

הרב מרדכי הלפרין

האם שהייה ליד חולה מאושפז דוחה שבת?

א. מבוא

כלל נקוט בידנו שפיקוח נפש דוחה שבת¹. אולם לא תמיד ברור לנו אם פעולה מסויימת אכן עשויה להשפיע על מצבו של חולה שיש בו סכנה, אם לאו. אחת הדוגמאות המעשיות היא השהיה הרצופה ליד מיטת החולה בבית החולים. השאלה היא די פשוטה: האם מותר לחלל שבת, (אם נדרש חילול כזה) לצורך השהיה הרצופה ליד מיטת החולה?

בחודשים האחרונים נזדמנו לידי שתי תשובות הלכתיות כנודון², ובנוסף נזדמן לי לבחון באופן אישי את מידת התועלת של השהיה הרצופה ליד מיטת חולה מסוכן.

ב. דעת הרב זלמן נחמיה גולדברג³

שאלה:

אדם עבר ניתוח לב פתוח ושוכב בבית החולים, ובאמצע השבת אינו מרגיש בטוב ורוצה מאוד שבנו יבוא אליו לבית החולים ויהיה לידו. האם מותר לבן לנסוע בשבת כדי להיות ליד אביו, ועל ידי כך ישתפרו הרגשתו ובריאותו של אביו?

תשובה:

מותר לבן לנסוע לבית החולים בשבת, רק אם הוא יודע שאם הוא לא יבוא ויסעד את אביו, מצבו של אביו יתדרדר למצב של ספק פיקוח נפש.

מקורות:

עיין בשו"ע או"ח שכת, י' ; ובמשנה ברורה ס"ק כח: "וכתב הרדב"ז ח"ד סי' ס"ו אם החולה אומר צריך אני לתרופה פלונית והרופא אומר א"צ, שומעין

1. מכילתא דר' ישמעאל, ריש פר' כי תשא; משנה, יומא ח, ו; רמב"ם הלכות שבת, ב, א; שו"ע או"ח שכ"ח, ב.

2. תודתי נתונה לפרופ' דב פרימר שהעביר אלי את תשובתו של הגר"ש ואזנר ושל הגר"נ גולדברג.

3. הרב זלמן נחמיה גולדברג, נסיעת בן לאביו החולה במחלת לב בשבת, יסודות עוז - פסקי הלכה שניתגו בבית הוראה שלייד המדרשה הגבוהה לתורה והוראה של מוסדות אריאל, ירושלים תשנ"ד. עמ' 13.

לחולה אם לא שרופא אומר שאותה תרופה תזיקהו אזי שומעין לרופא.⁴ ועיין שם בבאור הלכה, ד"ח ורופא אחד אומר.

ועיין שם בסעיף ד': "מכח של חלל א"צ אומד שאפילו אין שם בקיאים והחולה אינו אומר כלום עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול. ומביא המשנה ברורה ס"ק י"ד: "ומשמע אע"פ שאין בו סכנה במניעת הדבר החוא, כיון שהחולי יש בו סכנה ויש בהדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול עושין גם בשבת." ועיין בבאור הלכה שהביא מכמה פוסקים שאפילו במקום שצריך חילול אין מחללין ע"י ישראל אלא בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשחו לו יכבד עליו חליו ויוכל להסתכן.

ועיין בקובץ אגרות ח"א, ס"י קמא בענין נסיעת יולדת בשבת הדבר בהיפוך, מזרז אני שיסעו עמה.

ועיין בשמירת שבת כהלכתה ח"א, פרק מ, ע, שכתב: "מותר לקרוב משפחה או לכל אחד אחר שיש לחולה בו אימון לנסוע יחד עמו לבית החולים כדי ללוותו, ומותר לעשות כן גם אם כבר נמצא במכונית אדם שיכול להושיט עזרה לעת הצורך, והטעם שהתירו ללוותו משום שחששו שמא תטרף דעתו של החולה אם לא ילוו אותו לבית החולים והתירו אפי' אם החולה עצמו אינו מבקש זאת."

לסיכום, הגרז"נ גולדברג פסק שמותר לנסוע בשבת אל החולה המאושפז רק אם הוא יודע שאם ימנע מלהגיע אזי מצב החולה יתדרדר למצב של ספק פיקוח נפש.

אמנם דבריו של הרב גולדברג צ"ע, שהרי מדובר בחולה שכבר עכשיו יש בו סכנה ללא כל ספק. ולגבי חולה שיש בו סכנה הלכה ברורה היא שדי בספק של החמרת מצבו כדי להתיר חילול שבת העשוי למנוע התדרדרות כזו,^{5,4} ודי אף בספק אם הפעולה אכן תצליח למנוע התדרדרות. ולכאורה צריך להיות פשוט שכאשר חולה לאחר ניתוח לב באמצע השבת מתחיל להרגיש רע, משמעות הדבר היא הגדלת מצב הסכנה, במצב כזה, התיעצות עם קרוב משפחה יש בה לפחות ספק תרומה לשיפור המצב. על כל פנים, לכאורה לדעת הרב גולדברג עצם השהיה ליד חולה מאושפז שיש בו סכנה אין בה כדי לשפר את מצבו או למנוע התדרדרות.

4. שמירת שבת כהלכתה פרק לב סעיף י"ח, ובמקורות המצויינים שם.

5. ראה להלן עמ' 9 פסק הלכה של הגרמ"א פריינר לגבי דחיית איסור טומאת כהנים במקום ספק ספיקא של פיקוח נפש.

ג. דעת הרב שמואל הלוי ואזנר

לעומתו, נקט הגר"ש ואזנר,⁶ שעצם שהיית הקרוב ליד החולה בשבת עשויה לעזור ולהקטין את הסכנה: וז"ל⁷:

ב"ה, יום ד' ויצא תשנ"ב לפ"ק.

כבוד ידידינו המפואר בתורה וי"ט ר' דוב רוזין שליט"א רב ביה"כ בית אליהו ור"כ קהילת יצחק.

אחדשה"ט בכבוד,

אשר שאל מע"כ היותו רב בית אבות ונתעורר כששולחים חולה בשבת לבית חולים, ובדרך כלל שולחים בלי לוויה האם מותר להודיע למשפחתו בטלפון ששלחוהו לבי"ח. והשאלה בשני אופנים הא' כשהחולה בלי הכרה, וההודעה כדי שתלך המשפחה לטפל ברופאים או להביא רופא מומחה, וגם ידוע שאם רואים בבי"ח שאין מי ששואל בשלום החולה ומתעניין עליו, לפעמים יש חשש זלזול במצב החולה.

הנה חלק זה מהשאלה הוא פשוט דמצוה להודיע לבני המשפחה היות שנוגע לעצם טפול רפואי של חולה שיש בו סכנה. והרי סתמא שנינו במשנתנו שבת קכ"ח ובשו"ע או"ח סי' ש"ל, דקוראין חכמה ממקום למקום וה"ה קריאת רופא אצל כל חולה. וגם אם יש ספק שהרופא המובהק יותר יכול לעזור יותר להצלת חולה פשיטא דמותר, עיין סי' שכ"ח ובהל' יוה"כ, ובפרט שכ"ח זה אצל זקנים שרגילים רופאים פשוטים ואינם שומרי התורה להתיאש מהר מתקוות חיי החולה.

והציור השני שבשאלה, שהחולה בהכרה אלא שהוא לטובת החולה לישב דעתו שלא ירגיש עצמו בדד, ורוצה לדמות להמבואר סי' ש"ל באו"ח דמדליקין נר לולדת שלא תפחד. הנה אין בידינו לדמות. דהא באו"ח סי' ש"ו ס"ט בחולה דתקיף לי' עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו דמותר אמירה לגוי, ומוכח דדוקא שבות דאמירה לגוי ולא מלאכת דאורייתא. ואע"ג דבפמ"ג שם בא"א ס"ק י"ח משמע דאפילו איסור תורה שרי כה"ג, והגאון מהרש"ם ח"ד סי' נ"ד צירף זאת להלכה, מכ"מ בתשובת הרי בשמים ח"ב סי' ק"פ תמה טובא על הפמ"ג בזה והוכיח דאין להתיר רק איסור דרבנן יע"ש. וי"ל דלא פליגי הגדולים דאם יש

6. לפחות לגבי חולה מחוסר הכרה.

7. שו"ת שבט הלוי חלק שמיני. בני ברה תשנ"ד. סי' ס"ה.

חשש של ממש של טירוף דעת החולה יש לצדד בזה, וגם באמת לא ברור לי אם הפמ"ג באמת כיון בזה, ועיין ג"כ בתשובת שו"מ ח"ג-ב' סי' ק"פ.⁸ בכל אופן אין דעתי להתיר סתמא איסור תורה בשביל חולה שלא ישב לבד, אם לא שיש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פקו"נ, ואין זמן להאריך.

לסיכום, דעת הרב ואזנר להתיר בפשטות לחלל שבת כדי להגיע לבית החולים בו מאושפז קרוב משפחה במצב של סכנה, ללא הכרה. לדבריו: "וגם ידוע שאם רואים בבית חולים שאין מי ששואל בשלום החולה ומתעניין עליו - לפעמים יש חשש זלזול במצב החולה". אולם אם החולה בהכרה ומטרת השהיה לידו היא "ליישב דעתו שלא ירגיש עצמו בדד" אזי "אין דעתו להתיר סתמא איסור תורה בשביל שלא ישב לבד אם לא שיש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פיקוח נפש".

ד. המצב בפועל בבתי חולים

כבר כתב הרב ואזנר בתשובתו כי רופאים שאינם שומרי תורה רגילים לפעמים להתיאש מהר מתקוות חיי החולה. לדעתו, שהיית בן משפחה ליד מיטת חולה מחוסר הכרה יכולה לפעמים למנוע התיאשות מוקדמת כזו. ואכן הנסיון היום יומי שלי הן כבן משפחה של חולה והן כרופא, הוא חד משמעי: כאשר בן משפחה שוהה ליד מיטת החולה, הדבר מהווה תמריץ (הכרתי ותת הכרתי) לסגל הרפואי להקדיש לחולה מאמצים רבים יותר מאשר היו מקדישים ללא שהיית בן המשפחה. יתר על כן, הנסיון היום יומי מוכיח כי תופעה זו קיימת לא רק לגבי חולים מחוסרי הכרה אלא גם לגבי חולים בהכרה מלאה.

יתר על כן, לא רק שאינני משוכנע שתופעה זו קיימת רק לגבי "רופאים פשוטים שאינם שומרי תורה". אלא נראה לי בודאות מלאה, שהשפעה כזו קיימת גם על רופאים רבים שהם שומרי תורה ואפילו בני תורה. אחת הסיבות לכך היא העומס הגדול המוטל על הצוות הרפואי, הן רופאי הבית והן צוות האחיות. עומס כזה מקשה מאד על הצוות הרפואי להתמסר למאושפז. אולם דוגמא אישית של בן משפחה מסור, שאינו מש מעל מיטת החולה, עשויה לפעמים להוות תמריץ למאמץ נוסף של הרופא וצוות הסיעוד. מאמץ נוסף כזה, בחולה שיש בו סכנה, עשוי בהחלט להיות לפעמים הגורם המטה את מצב החולה ממוות לחיים.

8. על ההבדל בין חילול שבת לצורך ישוב דעתה של יולדת המבואר בגמ' (שבת קכח, ב) להיתר, לבין חילול שבת לצורך ישוב דעתו של חולה שאינו מבואר בתלמוד להיתר, ראה: מ. הלפרין, שלבי הלידה ביד החזקה לרמב"ם - עיונים הלכתיים ומבט רפואי, אסיא נה (כרך יד, ג) 54-61. בפרק ז' שם.

ה. סיכום

במצב הקיים היום, יש הרבה יותר מרגליים לדבר שעצם שהיית בן משפחה ליד מיטת חולה שיש בו סכנה יכולה להשפיע על הצוות הרפואי המטפל להתאמץ יותר למען החולה. ולכן אירגון שהייה ליד חולה שיש בו סכנה מוגדר כפעולה של פיקוח נפש בשבת, עליה נאמר הזריז הרי זה משובח והשואל הרי זה שופך דמים.⁹

9. תלמוד ירושלמי, יומא, פ"ח הלכה ה', שו"ע או"ח שכח', ב, ובמ"ב ס"ק ה.

הרב משה ארי' פריינד**דחיית איסור טומאת כהנים משום ספק פיקוח נפש***

בס"ד עש"ק לס' ור' ברך את אברהם בכל כ"ג חשון תשנ"ה לפ"ק פעה"ק ת"ו
הנה בזה שנשאל מרן הגאב"ד שליט"א מבני האדמו"ר הגה"ק מתולדות
אהרן שליט"א ה' ישלח לו רפו"ש במהרה ויאריך ימיו ושנותיו ולנהל עדתו הק'
עד שנזכה לקבל פני משיח צדקינו במהרה, בענין ליכנס לבית החולים הדסה
לעמוד על יד אביהם ולדבר אליו שאפשר דעי"ז יתעורר ויבא לאיתנו, וכיון
שכהנים הם קשה מאוד ליזהר מטומאת מת שנמצא שם בבית החולים כידוע
ואולי יש להקל מחמת דזאת רק ספק טומאת מת דאינו ידוע שיש כעת שם מת
ר"ל.

וזאת תשובתו למעשה אין חילוק בין ספק נמצא שם מת או ודאי נמצא שם
מת בודאי יש ליזהר מטומאת כהנים אף מחמת ספק, אמנם בנידון השאלה
דאולי עי"ז שידבר אליו אחד מבניו יכול שיתעורר ויבא לאיתנו אפילו רק ס"ס
הוא אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, רק צריכים לברר אצל הרופאים אם
שומע הוא מה שמדברים אליו או לא ואפילו ספק הוא אצלם כל זמן שאינם
אומרים בודאי גמור שאינו שומע מה שמדברים אליו הוי ספק פיקוח נפש ומותר
ליכנס אליו אחד מבניו אף שהוא כהן, ובודאי צריכים ליזהר שלא ישהה שם
יותר ממה שמדבר אליו ורק אותו שהוא מדבר אליו ואין היתר מחמת זו ליכנס
ולעמוד שם בחוץ רק תיכף ומיד לצאת כמובן.

הכו"ח בשם מרן הגאב"ד שליט"א משה מנחם עקשטיין

* צילום המכתב המקורי פורסם ב"חדשות משפחה", כ"ט בחשון תשנ"ה (3.11.94) עמ' 16.
-- העורך.